

HANZAS PILSĒTU ARHEOLOGU 9. KONFERENCE TRĀVEMINDĒ

Ik pa diviem gadiem Baltijas jūras piekrastes kūrortpilsētā Trāvemindē Lībekas arheoloģijas un pieminekļu pārvalde rīko Hanzas pilsētu arheologu kolokviju (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum*). Šogad 9. konference notika no 5. līdz 8. novembrim, un tās organizētājs prof. Dr. Manfrēds Glēzers (*Gläser*) bija izvēlējis tēmu “Klosteri”. Trāvemindē bija ieradušies 48 pilsētu pārstāvji no Īrijas, Lielbritānijas, Beļģijas, Nīderlandes, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas, Somijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Šveices, kā arī arheologi no 16 Vācijas pilsētām. Lielākoties dalībnieki pārstāvēja Hanzas pilsētas, bet atsevišķi referenti bija arī pilsētu arheologi ārpus šī reģiona. No Baltijas valstīm bija ielūgti četri dalībnieki – Tallinas Universitātes Vēstures institūta direktors Dr. Erki Rusovs (*Russow*), Tartu Universitātes docents Ains Mēsalu (*Mäesalu*), Viļņas arheologs Dr. Lins Girlevičs (*Girlevičius*) un šīs informācijas autore no Rīgas. Tā kā konference ir ļoti prestiža un visu pilsētu arheologu piedalīšanos finansē organizatori, tad tika nolasīti pilnīgi visi plānotie 48 referāti, tikai Konstanci (Šveice) pārstāvēja cits arheologs, nekā iepriekš programmā bija norādīts.

Prof. Dr. Manfrēds Glēzers jau ielūguma vēstulē lūdza katram referentam apkopot savas pilsētas arheoloģiskās izpētes laikā iegūtās liecības par viduslaiku klosteriem, papildinot tās ar rakstīto avotu un būvvēstures izpētes ziņām, un mēģināt atbildēt uz jautājumiem: kāda bija klosteru topogrāfija pilsētā (atrašanās vieta un celtnu izvietojums), vai zināma to aizņemtās teritorijas iepriekšēja izmantošana, kad klosteri ierīkoti, kuras to daļas ir arheoloģiski pētītas, vai ir informācija par klosteru saimniecību un pedagoģiskajām aktivitātēm, vai ir liecības par infrastruktūru (ūdensapgādi, kanalizāciju un atkritumu aizvākšanu), kādi atradumi attiecināmi uz ikdienas dzīvi, kāda bija reformācijas ietekme, kā un kad notika klosteru bojāeja un pamesto celtnu pārveidošana vai nojaukšana. Līdz ar to nolasītie referāti bija līdzīgi strukturēti, daudzi aspekti vairākkārt atkārtojās, un nebūtu lietderīgi šeit aplūkot katru ziņojumu atsevišķi. Tāpēc šajā informācijā tiks norādīti galvenie secinājumi, nozīmīgākās atziņas un vēl turpmāk pētāmie jautājumi, kas izskanēja gan referātos, gan diskusijās, gan kopsavilkumā, kuru kā *PowerPoint* prezentāciju sagatavoja un konferences noslēgumā demonstrēja arheologi Braiens Aierss (*Ayers*) no Norvičas un Beti Arnta (*Arndt*) no Getingenes.

Puse no referātiem tika nolasīta vāciski, puse – angliiski. Tā kā tās tikai daļai dalībnieku ir dzimtās valodas, tad atsevišķi referenti vai jautājumu uzdevēji un diskutētāji reizēm sajuca līdzīgi skanošus terminus. Tāpēc

noslēguma diskusijā vispirms tika uzsvērti pareizie nosaukumi – klosteri angļiski sauc *monastery* un vāciski *Kloster*, bet krusteju angļiski apzīmē par *cloister* un vāciski *Kreuzgang*. Referātos apskatīto jautājumu loku kopsavilkuma veidotāji bija sadalījuši trīs lielās grupās, kurās aplūkotās tēmas turpmāk pētīt tika rosināti arī tie referenti, kas par tiem iepriekš nebija iedomājušies.

Uz pirmo tēmu “Klosteri un pilsētas teritorija” attiecināms klosteru dibināšanas laiks – pirms vai pēc pilsētas izveidošanās, klosteru vietas izvēle saistībā ar pilsētas ielām, mūriem un upēm, klosteru aizņemtās platības ietekme uz pilsētas attīstību, klosteru plānojuma un arhitektūras iespāidi, kas pārņemti pilsētas apbūvē, reformācijas ietekme uz klosteru pastāvēšanu, likvidēto klosteru īpašuma izmantošana pilsētas vajadzībām.

Katru no šiem jautājumiem referātos pieminēja vairāku pilsētu pārstāvji, bet tikai daži nosauca arī konkrētus skaitļus. Interesanti, ka klosteru daudzums dažādās pilsētās bijis ļoti atšķirīgs, piemēram, Norvičā viduslaikos pastāvēja vairāk nekā 30, Ķelnē pat 68, bet visā Somijā – tikai seši klosteri. Toties Kolobžegā (vācu val. *Kolberg*, tag. Polijas ziemeļos) viduslaikos nav bijis neviena klostera, jo bijis biskapa aizliegums tādus ierīkot. Klosteru skaitu grūti salīdzināt arī tāpēc, ka reizēm referenti bija pieskaitījuši ne vien pašā pilsētā, bet arī tās tuvākajā apkārtnē eksistējušos klosterus, piemēram, Novgorodas arheologs Mihails Petrovs atzīmēja, ka 30 km rādiusā ap pilsētu bijuši 30 klosteri, bet mūru iekšpusē tikai deviņi. Bez tam jāatceras, ka dažādās Eiropas pilsētās kristietība izplatījās dažādos laikposmos un klosteru pastāvēšanas ilgums atšķīrās. Tā Franks Lebake (*Löbbecke*) uzsvēra, ka Konstancē jau 7.–8. gs. bijušas kristīgās baznīcas ar klosteriem, bet Livonijā klosterus sāka ierīkot tikai 13. gs. sākumā. Dažāda bijusi arī klosteru izmantotā teritorija, piemēram, Lībekas arheologs Manfrēds Šneiders (*Schneider*) bija aprēķinājis, ka tā aizņēmusi 5% no pilsētas platības iekšpus mūriem. Diemžēl citi tik precīzus skaitļus neminēja. Vairāku klosteru izrakumos atrastas greznas akmens būvdetaļas, piemēram, Bergenē, par ko referēja norvēģis Alfs Tore Hommedals (*Hommedal*). Diemžēl reformācijas gaitā liela daļa no Hanzas pilsētu klosteriem likvidēta, daudzviet celtnes nojauktas, bet citur izmantotas laicīgiem mērķiem. Tā, piemēram, nīderlandietis Pēters Biters (*Bitter*) pieminēja, ka Alkmārā klostera telpās 1570. gadā ierīkots pilsētas hospitālis, bet Rita Gralova (*Gralow*) atzīmēja, ka Vismārā bijušā franciskāņu klostera celtnes līdz pat mūsdienām izmanto skolas vajadzībām.

Otrajā lielajā tēmā “Klosteri un pilsētas sabiedrība” kopsavilkuma veidotāji ieteica apkopot informāciju par klosteru dibinātājiem un patroniem, gruntsgabalu dāvinātājiem vai pārdevējiem, klosteru ietekmi uz pilsētas ekonomiku, klosterī radušos inovāciju un zināšanu izplatīšanu pilsētas

vidē, klosteru ieguldījumu pilsētas infrastruktūras attīstībā (piemēram, klosteri cēla tiltus un dambjus, ierīkoja pievedceļus, kurus izmantoja arī pilsētnieki), amatnieku ražojumu iegādi klosteru iemītnieku apģērbam, ikdienas dzīvei un uzturam, klosteru ēku, sevišķi baznīcu, izmantošanu, kā arī pilsētu demogrāfijas pētījumus pēc klosteru kapsētām.

Vairākkārt referātos tika uzsvērts, ka tieši klosteru un baznīcu celtniecība radīja nepieciešamību pēc pirmajiem ķieģeļu cepliem pilsētā. Tā, piemēram, nīderlandietis Barts Vermeulens (*Vermeulen*) atzīmēja, ka 1225. gadā Deventerā dibināts Marijas klosteris un arī ķieģeļu ražošanas sākumu attiecina uz laiku starp 1225. un 1250. gadu. Līdzīgs secinājums bija Antverpenes pārstāvim Johanam Vēkmanam (*Veekman*) – tieši klosteros 13. gs. otrajā pusē pirmo reizi pilsētā izmantoti ķieģeļi, aizstājot iepriekš mūra celtnēs lietoto kaļķakmeni. Dāņu arheologs Mortens Sevse (*Søvsø*) iepazīstināja ar akustikas bedres izpēti Ribes klosteru baznīcā. Ķelnes pārstāvis Tomass Heltkens (*Höltken*) atzīmēja, ka karmelītu klosteru pagrabā atrasti ieraksti lieli trauki ar pārtikas krājumiem, bet kloākā – grezni fajansa un stikla izstrādājumi, kas it kā nemaz nesaskan ar rakstītajos avotos uzsvērtu iemītnieku nabadzību.

Ar trešo tēmu “Klosteri un pilsētas mentalitāte” saistīta klosteru noietojuma un būvmateriālu simboliskā nozīme, klosteru intimitāte un norobežotība no pilsētas, kā arī laju iespējas iekļūt tajos (apmeklētāju telpas, apbedīšana klosteru kapsētās), klosteru reālā plānojuma atšķirības no regulārā ideālplāna (piemēram, pilsētā izveidotā ielu tīkla dēļ mūku apdzīvotās telpas reizēm novietotas uz ziemeļiem, nevis, kā parasts, uz dienvidiem no baznīcas), klosterī radušos ideju izplatība pilsētā.

Par simbolisko nozīmi runāja Lundas arheologs Bjerns Magnusons Stāfs (*Magnusson Staafs*), atzīmējot, ka pēc klosteru slēgšanas nojaukto ēku ķieģeļi izmantoti karaļa pils celšanai, tā rādot laicīgās dzīves un protestantisma uzvaru pār katolisko klosteri. Vairāki referenti uzsvēra klosteru nozīmi kaujās ievainoto un slimnieku aprūpē un ieceļotāju apbedīšanā. Tika norādīts, ka vīriešu klosteru kapsētās apbedīti ne tikai mūki. Angļu arheologs Deivids Evanss (*Evans*) bija aprēķinājis, ka Hallā (*Hull*) bērnu kapu skaits sasniedz pat 15% no klosteru kapsētas apbedījumiem. Visbijas arheologs Pērs Viderstrēms (*Widerström*) stāstīja par masu kapu izpēti cisterciešu kapsētā, kur aprakti 1361. gada kaujā bojāgājušie. Toties Londonas muzeja darbiniece Sedija Votsone (*Watson*) iepazīstināja ar mēru kapu izrakumiem pie klosteru baznīcas. Dažos referātos tika minēti atradumi, kas liecina par svētceļnieku uzturēšanos klosterī, piemēram, vācu arheologs Valters Melcers (*Melzer*) rādīja Zēstē (*Soest*) klosteru kapsētā atrastu apbedījumu ar Jēkaba gliemežvāku. Jāuzsver, ka daudzviet klosteros bijušas skolas un lielas bibliotēkas, un no tajās glabātajām grāma-

tām reizēm izrakumos atrod sējumu ādas vākus un apkalumus. Referātu ilustrācijās varēja skatīt dažu klosteru un to baznīcu neparastu plānojumu, piemēram, Hamburgas arheoloģe Elke Fersta (*Först*) demonstrēja dominikāņu Sv. Jāņa baznīcas altārdaļas plānu, kas piemērots neregulārā platleņķa gruntsgabala formai. Vairākos klosteros konstatēta viduslaikiem progresīva apkure ar karstu gaisu, piemēram, Šlēsvīgā un Līneburgā tā apsildīja refektoriju. Rostokā atrastu hipokausta nosedzošo plāksni ar īpatnēju ovālu atveri parādīja Ralfs Mulsovs (*Mulsow*). Tartu Universitātes pasniedzējs Ains Mēsalu atzīmēja, ka par klostera siltgaisa krāsni liecina kāds pēcreformācijas laika apraksts par viena mūka iesprostošanu un nosmacēšanu apkures telpā, jo viņš bija nolēmis pamest katoļticību.

Kopsavilkuma sastādītāji izvirzīja arī 10 jautājumus, uz kuriem pilsētu arheologiem vajadzētu mēģināt rast atbildes: 1) kā pēc izrakumu materiāliem varētu konstatēt dažādus klosteru izmantotājus (mūkus vai mūķenes, priesterus, apkalpotājus, apmeklētājus)? 2) vai var secināt, no kurienes klosteris ieguva izejvielas? 3) vai arheoloģiski var konstatēt mazo ordeņu un konventu, begiņu pastāvēšanu pilsētā? 4) vai ir izrakumu liecības, kur atradās un cik lieli bijuši klosteru īpašumi ārpus pilsētas mūriem? 5) kāda ietekme bija klosterim uz pilsētas ekonomiku? 6) kāda ietekme bija pilsētai uz klosteru attīstību? 7) vai dažādās pilsētās var konstatēt likumsakarības, kur novietoti ubagotāju mūku (dominikāņu un franciskāņu) klosteri? 8) vai arheologi var atrast faktus par klosteru ietekmi uz apkārtējo vidi? 9) kāds bija klosteru ieguldījums zināšanu izplatīšanā pilsētā? 10) kā pilsētas sabiedrība uzņēma klosteru likvidēšanu?

Diskutējot par pēdējo jautājumu, tika uzsvērts, ka klosteru iznīcināšana reformācijas rezultātā ne tikai ļāva pilsētai pārņemt mūku īpašumus, uzkrātās bagātības un konventu aizņemtās celtnes, bet arī radīja iepriekš neparedzētas problēmas – daudzi pilsētnieki zaudēja darbu, jo bija apgādājuši klosteru iemītniekus, vajadzēja domāt, kā turpmāk organizēt slimnieku kopšanu, neprecēto sieviešu un atraitņu apgādi, kā nodrošināt pilsētniekiem nepieciešamo garīgo aprūpi. Tomēr arheoloģiskajos izrakumos to konstatēt bieži vien nav iespējams. Atsevišķi arheologi ieteica veikt statistisku ziņu apkopošanu, salīdzinot dažādu pilsētu iedzīvotāju un klosteru skaitu dažādos laikposmos, tomēr avotu un attiecīgu pētījumu trūkuma dēļ, šķiet, tas pašlaik nez vai būs paveicams. Tika norādīts arī uz nepieciešamību domāt par speciālo terminu vārdnīcu vācu, angļu un latīņu valodā. Vienlaikus noslēguma diskusiju dalībnieki uzsvēra, ka ļoti nepieciešama ciešāka saikne ar viduslaiku vēsturniekiem, jo latīņu valodā rakstīto avotu izvērtēšana ne visiem arheologiem ir pa spēkam un tādējādi klosteru izpētē var zust vērtīga informācija. Tā kā Libekas kolokviji ir arheologu konference, tad organizatori lūdza krājuma rakstu

sagatavošanas laikā izvirzīt priekšplānā tieši ar izrakumu palīdzību klosteros iegūtās liecības un atradumus.

Četrās referātiem piesātinātajās konferences dienās bija arī daži izklaides pasākumi – pirmajā vakarā notika gājiens uz netālo Īfendorfas ciemu, kur ķeģļu spēlē sacentās Baltijas un Ziemeļjūras komandas, otrās dienas pēcpusdienā un vakarā bija organizēta autobusa ekskursija uz Lībeku, kur tika rādīta Katrīnas baznīcas restaurācijas gaita un iepazīstināts ar bijušā franciskāņu klostera telpām, kas veiksmīgi pielāgotas modernai skolai. Vienā no bijušā klostera dzīvojamām telpām notika priekšlasījums par jaunākajiem atradumiem Lībekas izrakumos, kam sekoja pilsētas kultūras un izglītības senatores rīkota pieņemšana ar vakariņām skolas slēgtajā pagalmā. Konferences pēdējās dienas vakarā dalībnieki tradicionāli devās uz svinīgo mielastu uz Trāves grīvā noenkurotā buriņka "Passat". Kā vienmēr, arī šoreiz lībekieši katras pilsētas pārstāvim dāvināja autoreksemplāru – iepriekšējās konferences referātu krājumu (*Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum VIII: Kindheit und Jugend, Ausbildung und Freizeit / Hrsg. von Manfred Gläser. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, 2012. 615 S., Ill.*). Kā uzsvēra vairāki konferences dalībnieki, Lībekas arheoloģijas pārvaldes izdotie astoņi kolokviju sējumi ir nozīmīga rokasgrāmata ikvienam pilsētu arheologam ne tikai Hanzas reģionā, bet gan visā Eiropā.

Ieva Ose

APBALVOJUMI

Sveicam kolēģus ar apbalvojumu saņemšanu:

Vēsturniekam, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenajam loceklim, profesoram, valsts emeritētajam zinātniekam, Dr. habil. hist. VALDIM BĒRZIŅAM piešķirta Triju Zvaigžņu ordeņa IV šķira.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Cēsu arheoloģiskās ekspedīcijas vadītājai un krājuma glabātājai, arheoloģei, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktorei ZIGRĪDAI APALAI piešķirta Triju Zvaigžņu ordeņa V šķira.